

להתחיל בקטן, להיבנות בגדול מבט רחב על הצמצומים בחיינו, בעולם ובתחילתה של שנה

- א. תקעו שופר במחלקת יולדות
- ב. "הקול הקל"
- ג. העולם שבקצה המנהרה
- ד. ענני במרחב י-ה
- ה. אומה בונה סוכה
- ו. צר לי המקום
- ז. סוכה! כאן בונים!
- ח. תקיעה-משברים-תשועה
- ט. אז למה צמצום?
- י. סיכום

א. תקעו שופר במחלקת יולדות

יום הולדתה של האנושות, ראש השנה,¹ זכה שכינתה אותו התורה "יום תרועה" (במדבר כ"ט, א). כמו כן, המיילדת נקראת בלשון חז"ל 'חכמה',² והגמרא (שבת קלא, ב) מגדירה את תקיעת השופר 'חכמה'.

מה הקשר בין קרן האיל, החכמה והופעת אישיות חדשה בעולם?
במאמר זה ננסה לענות על שאלה זו, ונמשיך ונסתעף להשלכות נוספות של
התשובה. ההבל הנע במסילות השופר יפנה אותנו לכיוון חדש בנוגע למסענו בין חגי

¹ ר' ויקרא רבה כ"ט, א.

² כגון: משנה ר"ה ב, ה.

תשרי; את יעדי המבצע של העולם הזה נמצא בין כותלי הסוכה; ולסיום – נגלה את הטוב הצפון במשברים.

ב. הקול הבל

קול השופר הוא קול מיוחד, אולם היה עליו להתאמץ כדי להיות מה שהוא. בתחילת היווצרותו של הקול, בעודו בפה התוקע, הוא עונה לשם הבל – הבל פה. כשהבל הפה מנסה לצאת החוצה לעולם הרחב, הוא נתקל במחסומים. התוקע משחררו מפיו, אך מגבילו, נותנו במאסר, מצמצמו לגבולות פיית השופר. עד מהרה, ההבל היוצא מהפה מוצא את עצמו במקום צר וצפוף, נאלץ להתכווץ כדי שיוכל להידחק אל תוך פיית השופר, לזו הצרה מבין השתיים.

טובה גדולה עושה התוקע עם ההבל בכך שהוא מצמצמו. לו היה יוצא החוצה בחופשיות, היה נבלע ונעלם בתוך זרמי האוויר הסובב מכל עבר. הוא זקוק להגנה בשלב הקריטי של ההתגבשות ההתחלתית. רק כך יוכל למלא את ייעודו. ההבל צריך לוותר על מתיחת איבריו כדי שיוכל להשמיע אחר כך את קולו המיוחד.

ההבל אינו לבד. כל התחלה שהיא, כל כניסה לעולם חדש, מחייבת צמצום ראשוני, כניסה לחומות שמטרתן להגן על הנולד החדש והפגיע. כשרוצים להתחיל דבר חדש, יש לזכור את התכנון הכללי, אך בפועל – לשכוח אותו, ולהתמקד בנקודה אחת בלבד.³ לאחר השגתה, אפשר להמשיך ולכבוש את השטחים שסביבה, וכך להרחיבה. במקום להתחיל בהסתערות על כל המטרות, יש לבנות תכנית הדרגתית. אין בכך ויתור על כל היעדים, אלא יציאה מתוך ההבנה שדרך ההשגה בפועל מחייבת הדרגתיות והתקדמות שיטתית ומתוכננת.⁴ כך יהיה אפשר (אם כי לא מובטח) להשיג לבסוף את הכל.⁵

³ עי' זוהר בראשית טו, א.

⁴ עי' ע"ז יט, א: "אמר רב הונא: מאי דכתיב (משלי י"ג, יא): 'הון מהבל ימעט וקובץ על יד ירבה?' אם עושה אדם תורתו חבילות חבילות (פירש"י: דגריס הרבה יחד, אינו יכול לחזור עליו פעמים רבות ומשכח) – מתמעט, ואם קובץ על יד (פירש"י: מעט) – ירבה... אמר רב נחמן בר יצחק: אנא עבידתה וקיים בידי... כי אתא רב דימי אמר: משל לאדם שצד צפרין: אם משבר כנפיה של ראשונה – כולם מתקיימות בידו, ואם לאו – אין מתקיימות בידו". ועי' גם שם (כ, ב): "אמר ר' פנחס בן יאיר: תורה מביאה לידי זהירות, וזהירות מביאה לידי זריזות...".

⁵ עי' ויקרא רבה י"ט, ג: "מי שטיפש אומר: מי יכול ללמוד את התורה? נזיקין שלשים פרקים,

אם ננסה להתקדם לשלב הבא לפני שהתבססנו בקודם, נוכל לקרוא על עצמנו את מאמר הגמרא (ר"ה ד, ב) "תפסת מרובה – לא תפסת"⁶ בתהליך ההתקדמות הרוחנית אין לרוץ. כדי לטפס לשלב הבא בסולם, צריך להתייבב בשלב המקדים. וכדי להתייבב בשלב, לא די שניתלה בו באמצעות שתי ידינו, אלא צריך שגם כף הרגל תעמוד עליו.⁷

ג. העולם שבקצה המנהרה

אולם זאת רק ההתחלה. הצמצום אינו מטרה בפני עצמו. הדוחק הלא נעים הוא רק אמצעי, שלב מעבר בדרך למשהו גדול יותר. ההבל נכנס אל תוך הפייה המצמצמת, ומשם הוא מחליק ונמשך לאורכו של השופר. לאחר דרך ארוכה ומתרחבת, הוא יוצא מפתחו הרחב של השופר, אל מקום חדש. שם, הוא נחשף לגדלים שלא פגש מעודו. מה הם גבולותיו המצומצמים של הפה לעומת חלל העולם שנגלה לעיניו כעת, מעברו השני של הפרוודור?

יותר מכך – לא רק שהצמצום שעבר קירב אותו למרחב גדול יותר, אלא שהוא הפיק תועלת גם מעצם ההצטמצמות. כעת מלווה ההבל בסגולות השופר, שלא היו בו לפני כן. ניגון עמוק מלווה אותו כעת, ניגון חודר לבבות. לולא היה עובר דרך השופר, היה אמנם מתפשט מיידית במרחב האדיר, אך מחמיץ את העושר החדש והייחודי שקיבל בתקיעה. העכבה היתה לטובה. הוא המתין מעט, השתפר על ידי השופר,⁸ ויצא החוצה כשהוא משובח. בסוף התהליך התגלה עד כמה הוא היה טוב. רק בסוף דבר – הקול נשמע.

כאן נחשף הקשר ללידה. בדומה להבל, גם העובר נאלץ לוותר על מרחביו של

כלים שלשים פרקים! מי שפיקח מהו אומר? הריני שונה ב' הלכות היום ושתיים למחר, עד שאני שונה את כל התורה כולה".

⁶ עי' בגמ' המובאת בהערה 4 שמי שלא משבר את כנפי הציפור שתפס קודם שיפנה לתפוס ציפור נוספת – לא יתקיים בידו מאומה.

⁷ שמא ההגדרה למצב ההתבססות בשלב הנוכחי תהיה כזו: לא די בעמידה בהצלחה במשימה מסוימת מספר פעמים כדי להרים את המבט לעבר יעדים חדשים, אלא יש להמתין עד שהמצב הנוכחי ייקבע באדם וייהפך לחלק ממנו. צריך לחכות עד שהתנהגות זו תיהפך להיות טבעית לו (ולא שיחוש התנגדות פנימית בעשותו אותה), ורק אז לעבור הלאה.

⁸ שופר מלשון שיפור, עי' ויקרא רבה כ"ט, ו.

הרחם ולעבור בדוחק בפתחו הצר. וגם הוא שמח על שעבר שם, כי לאחר היציאה - הוא נחשף לעולם שמעבר, ונפגש עם החיים.⁹

בנוסף, גם התינוק מפיק תועלת מעצם הידחקותו בצאתו מרחם אמו. יציאתו דרך תעלת הלידה הינה בעלת תועלת למעבר בין העולם הרחמי לבין זה החיצוני. הדוחק בתעלה סוחט את מי השפיר מריאותיו, ומותיר אותן פנויות לכניסת האוויר. כמו כן, הלחץ ביציאה דוחס את עצמות הגולגולת ומעסה את עצמות ראשו של התינוק.¹⁰

הופעת ההבל ולידת התינוק קשורות לחכמה בכך שגם החכמה היא התחלה חדשה: "ראשית חכמה" (תהלים קי"א, יא). בניגוד לבינה, הבנויה על הלימוד הראשוני שקיבל התלמיד מרבו, החכמה היא הלימוד הראשוני שלו, בלא שקדם לה כלום.¹¹ על הרב לשנות לתלמידו את הלימוד בדרך קצרה,¹² בכללים מרכזיים,¹³ כדי שהדברים יוכלו להיקלט יפה אצל תלמידו, מבחינת ההבנה ומבחינת הזיכרון. לאחר שהלימוד הראשוני הושרש אצל התלמיד, הוא יוכל לשוב ולהפרותו בענפים חדשים, ובכך הוא יוסיף ללימוד שקיבל גם את טעם עצו שלו.¹⁴

נסכם בקצרה את הרעיון החורז את שלוש החכמות: בכדי לעבור למצב חדש ומפותח יותר, על המתפתח להצטמצם תחילה. שתי ציפורים מביא הצמצום תחת כנפיו: הוא עצמו מעבר למצב מפותח יותר, וכן מושג רווח נוסף גם מעצם ההצטמצמות.

⁹ ייתכן שקורה כך גם במעבר מהעולם הזה לעולם הבא. אולי הדין והצירוף שעובר האדם לאחר מותו הם הצמצום, ולאחריהם - הוא נקי ומסוגל לזכות לקרבת ה' בגן עדן, להתחיל לחיות באמת.

¹⁰ המידע נלקח מאתרי אינטרנט ואומת בשיחה עם מיילדת.

¹¹ עי' רש"י משלי א', ה: "חכם - זה בעל השמועה [שיש בידו את השמועה ששמע מרבו]. ונבון - מוסיף על ידיעת חכם, שיודע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו".

¹² עי' חולין סג, ב.

¹³ עי' שמות רבה מ"א, ו: "וכי כל התורה למד משה? כתיב בתורה: 'ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים' (איוב י"א, ט) ולא רבעים יום למדה משה? אלא כללים למדהו הקב"ה למשה".

¹⁴ בנוסף לתועלת צמצום המידע ע"י הרב להבנת וזכירת הדברים, הצמצום מסייע גם ליכולת הנביעה והחידוש אצל התלמיד, מכיוון שהפירוט מצמצם את הכלל לכיוון פרטי מסוים, דבר המקשה על פרישת הדברים לכיוונים נוספים. לשם הדוגמה, אם הרב מפרש את דברי הספר בצורה מסוימת, יקשה יותר על תלמידו לחשוב על דרך הבנה אחרת של הדברים. לעומת זאת, אם הרב יבקש מתלמידו לנסות לפרש את הדברים בטרם יאמר הרב את פירושו, הוא ירחיב בכך את מספר הפירושים האפשריים העומדים בפני תלמידו.

ד. ענני במרחב י-ה

נניח כעת את התינוק בחיק אמו, ונמשיך להתקדם לאורך חגי תשרי. לאחר ראש השנה, מגיע יום הכיפורים. אם עשרה ימים קודם לכן, במשך שני לילות רצופים סימנו את השנה הקרובה כשנה טעימה ומתוקה, אזי כעת אנו נכנסים לעולם נטול סממן פיזי. נפשותינו מתענות, והחלק הגשמי שבנו מצמצם את נוכחותו למשך יום אחד.¹⁵ אולם הכניסה לדוחק מאפשרת לחלק הרוחני שבנו להתרווח. חיתום הדין נקבע ליום בו אנו זוכים להתחבר למקום עליון ופנימי אליו החטאים לא מסוגלים לטפס.¹⁶ שם מתגלה רצוננו הפנימי ביותר, שם מתברר שאנו בבחינת מלאכים בלבוש אדם.

לאחר ההתמקדות ברוח, אפשר לשוב ולהרחיב. במוצאי יום הכיפורים חוזרים לאכול ולחיות חיי מעשה, כשהאנשים 'שאחרי' אינם אלה שהיו 'לפני'; רבדים עמוקים יותר בהם נחשפו, ועל פיהם נקבעה דמותה של השנה הבאה והמשימות אשר יהיה עליהם לבצע בה.¹⁷ היום הזה הוסיף בהם קומות חדשות, וכעת יש להם שנה שלמה לבנות אותן בפועל.

כעת מגיע חג הסוכות. עוברים מ"ועניתם את נפשותיכם" (ויקרא ט"ז, לא), ל"ושמחת בחגך" (דברים ט"ז, יד) בבשר ויין (פסחים קט, א). רוחב הנפש בסוכות גדול יותר מזה שהיה בראש השנה. אף שגם בראש השנה נאמר (נחמיה ח', י) "אכלו משמנים ושתו ממתקים... כי חדות ה' היא מעוזכם", מכל מקום יראת הדין קיימת ברקע, מה שאין כן בשמחת חג הסוכות, המגיעה לאחר מחילת עוונותינו וזכייתנו בדין.¹⁸ שמחת "זמן שמחתנו" עדיפה על חדות יום הדין, כי המצר שבדרך מיקד אותנו במקומנו הפנימי והטהור, וכשחדרנו פנימה – גילינו את השמחה.¹⁹

¹⁵ העיר חברי איתמר חדאד שייתכן והמילה צום קשורה לצמצום.

¹⁶ עי' זוהר תצוה קפה, ב.

¹⁷ דבר המשליך על האמצעים שיועמדו לרשותם בשנה הקרובה. פירוש זה למשמעות הדין שבתחילת השנה, הטלת המשימות לשנה הקרובה, שמעתי מרה"י, הרב שבתי סבתו שליט"א.

¹⁸ עי' ויקרא רבא ל', ב.

¹⁹ העצב קשור בטבורו לריחוק מה', ואילו השמחה נובעת מהחיבור אליו, עי' תהלים ק"ה, ג: "ישמח לב מבקשי ה'", וכן דה"א ט"ז, כז: "עז וחדוה במקומו" (של ה'). בהתקשרותנו אל מקומנו הפנימי, אנו בעצם מתקשרים לה' יתברך. ועי' גם תהלים צ"ז, יא: "ולישרי לב שמחה". כשמיישרים את עקמימות הלב, ניתן לשמוח.

ה. אומה בונה סוכה

כעת ניכנס לסוכה, ונצמד בשביליה לאור רעיון זה.

בכל שנה מחדש, בתחילת השנה אנו נכנסים לתוך הסוכה. אותה סוכה, שבהופעתה המקורית, היתה חופת עננים שהגנו עלינו מכל הסביבה, ואפשרו לנו – כעם צעיר שזה עתה נולד – להתקדם הלאה ולצעוד בחולות המדבר. לאחר כמעט ארבעים שנות צעידה בין חולות המדבר, עזבו אותנו העננים. הגיע הזמן שנתפשט בכל רחבי הארץ, מלווים בבטחון שההשגחה האלוקית חופפת עלינו בכל צעד.²⁰ בימינו, בניגוד לסוכת שנת ב'תמ"ח, הסוכות לא נעשות בתקופת האביב, אלא בחודש תשרי. כמו כן, סוכותינו אינן ענני שמים. בדיוק להיפך – גידולן מן הארץ. ננסה להסביר מדוע.

כאמור, זמן הסוכה הוא בתחילת השנה. ביציאת מצרים הנהיג אותנו הקב"ה בהנהגה ניסית. בהנהגה זו, ראש החודשים הוא ניסן.²¹ שמו של חודש זה מרמז על הנס, ההתערבות האלוקית הגלויה בתוך הטבע המסתיר. ההגנה הראשית שהיתה בתחילת שנה זו הורכבה מענני שמים.

אולם כך היה פעם, כשהיינו עם צעיר. אז, בתחילת דרכנו כעם, חלקנו ביצירה היה מצומצם ביותר. ה' התגלה, וקיבלנו את חסדיו בתודה. דומים היינו לתינוק שיחסיו עם הסביבה הינם חד-כיווניים: הגדולים עסוקים בלתת לו, וחלקו מסתכם ב"הווי מקבל מכל האדם בסבר פנים יפות".

הזמן עבר, והגיע זמננו לגדול, להתפתח. הגיעה עת דודים שבה היה עלינו לצעוד קדימה ולעמוד על רגלינו, ליטול חלק ושותפות בתהליך תיקון העולם.²² אם ביציאה

²⁰ עי' דברים א', כט-ל.

²¹ עי' ספר המאמרים לרש"ב שניאורסון, תרנ"ד עמ' קלג. ועי' גם גמ' ר"ה ג, א שלמלכי ישראל מונים שנים מניסן, ולמלכי הגויים – מתשרי.

²² עי' שבת י, א וק"ט, ב, ומעשי המצוות שלנו מתקנים את העולמות, כמ"ש המקובלים. ר' על כך מדרש נפלא (ויקרא רבא כה', ה, בתרגום והביאו אם הבנים שמחה בספרו [פ"ג אות לג]): "התרנגולת הזאת, כשאפרוחיה דקים (קטנים. ח.ב.), היא מאספת אותם ונותנת אותם תחת כנפיה ומחממת אותם, והיא עודרת לפנייהם (מנקרת עבורם באשפה). וכשהם גדולים, אחד מהם רוצה לקרב אליה, והיא מנקרת אותו בראשו ואומרת לו: לך ועדור באשפה שלך. כך, כשהיו ישראל במדבר מ' שנה, היה המן יורד, והבאר עולה להן, והשליח מצוי להן, וענני כבוד מקיפות אותן, ועמוד ענן מסייע לפנייהם. כיון שנכנסו ישראל לארץ, אמר להם משה: כל אחד ואחד מכם יטעון מכושו ויצא ויטע לו נטיעות".

ממצרים אמר משה רבינו לאנשי דורו (שמות י"ד, יד): "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון", הרי שבכניסה לארץ, יהושע ושאר גיבורי החיל כבשו בכלי מלחמתם את ארץ הקודש. ה' נלחם להם דרך כוחם ובאמצעות הכלים שהם הפעילו.

כדי לאפשר את גדילתנו, רבש"ע צמצם את גילוי הנהגתו בעולם. על ידי המקום הפנוי שכביכול נוצר, רבש"ע מאפשר לנו לבחור מרצוננו בטוב,²³ לעשות אותו, להוסיף אור בעולם,²⁴ ועל ידי זה גם לגדול.

את הסוכות שבימינו אנו בונים; מחומרים שגדלו אצלנו; ועושים זאת בחודש תשרי, החודש הפותח²⁵ את השנה בהנהגה הטבעית,²⁶ שבה האוחז בהגה, נסתר בתוך רכב הטבע.²⁷

אגב, גם כאן יהיה סוף מרווח יותר: אור ה' שהיה גלוי בהנהגה הניסית, הצטמצם בהנהגה הטבעית, והוא שב ומתרחב על ידינו.²⁸ בסוף התהליך, תימלא הארץ דעה את ה', והאור שיבהיק בכל יהיה גדול יותר מאשר זה שהיה קודם לצמצום.²⁹ בנוסף,

²³ ביציאת מצרים הנהגת הייחוד היתה נצרכת, לרגל המצב הרוחני של עם ישראל, אולם לאחר מכן שב המסך והסתיר; ההנהגה הרגילה, הנהגת המשפט, שבה למקומה. הצמצום בגילוי ה' מאפשר לנו לעשות את רצונו ית' מתוך בחירה, וזו מטרת בריאתנו. דומה הדבר לספירת העומר, שלאחר הופעת האור העליון, ביום הראשון של פסח, נעלם האור, ותפקידנו הוא לשוב ולגלותו בימי הספירה, מהיום השני של פסח ועד שבועות (עי' בס' דעת תבונות הוצ' 'ספרייתי' עמ' רלב הערה 7).

²⁴ שמא פרי החג המתמעטים רומזים להסתרה ולחושך ההולכים ומגורשים על ידי האור המתווסף על ידינו.

²⁵ תשרי בארמית: תפתח.

²⁶ עי' הערה 21.

²⁷ דבר זה אולי מתבטא בשמו של החודש - האותיות ת', ש', ר' וי' (שייתכן שמסמלת את הק', בהיותה עשירית ממנה בערכה המספרי, ובעלת אותו ערך בגימטריה קטנה) מסודרות בסדר הפוך. סדרה של ההנהגה הנסתרת בטבע הינו מהסוף להתחלה. לעיני האדם מתגלה מציאות גשמית-פיזית, ועליו לפרוץ את חומות העולם המסתיר, ולעלות מעלה מעלה עד לשורש הרוחני העליון; לחבר מטה ומעלה, סוף עם התחלה; להבין שהמציאות הגלויה לעינינו אינה אלא תרגום גשמי לשורשים רוחניים.

²⁸ בכל מעשה שאנו עושים על פי רצון ה', מלכותו מתגלה יותר בעולם, שכן נעשה כאן מעשה נוסף שנבע מקבלת עול מלכותו על בריותיו.

²⁹ עי' אורות הקודש ב', התעלות העולם, פרקים י"ד וט"ז, עמ' תקכט-תקלא. והאור שזורח אז יהיה אור הבא מתוך החושך (עי' זוהר תצוה קפד, א). וכן מסתבר שבסוף התהליך יהיה מצב עליון יותר מאשר לפניו, שאם לא כן, לשם מה נעשה כל תהליך הבריאה?!

הצמצום יביא בכנפיו יתרון עצום: מכיוון שהמרחבים החדשים יבואו על ידינו, הם יקבלו נופך נוסף, גוון מיוחד של שותפות הבריאה בגילוי כבוד בוראה.

ו. צר לי המקום

נמשיך לטייל בין כתלי הסוכה.

לא קל לעזוב את הבית העמוס כל טוב, ולעבור לשבוע לדירת החורף הקטנה שבמרפסת. כיף לצאת לטיול אוהלים בן שבוע, אך לגור שבועה ימים בתוך דירת עראי הצמודה לבית – לא פשוט כל כך. נעים יותר להמשיך ולהתגורר בסביבה המוכרת, ולקפוץ מדי פעם לסוכה לגיחות מונחות מטרה – לאכול, לישון או לשחק).

מצד אחד, הסוכה מצרה מעט, מצמצמת את מרחב החיים, אך מצד שני היא מקיפה אותנו כמו אם העוטפת את ילדה בחיבוק אוהב ומחמם.³⁰ מי שיחליט לעשות את הצעד לקראתה ולנסות לספוג כמה שיותר מקדושת הסוכה – יצא ממנה לעולם חדש. הוא ייכנס למצר, בלי לדעת איזה מרחב מחכה לו מהצד השני. מה אכן מחכה לו? איזו קדושה מצויה בסוכה?

אחד מענייני דירת העראי הוא שהיא רומזת לעולם הזה, בו יש מקום גם למצבים נמוכים ובהמיים – "ולמקנהו עשה סוכות" (בראשית ל"ג, יז). בדירה זו, הסכך מכסה מפני השמש. אור ה' מסתתר בעולם הזה ו"צילתה – מרובה מחמתה".

החושך מכסה את הארץ עד כדי כך שהתבוננות בעולם יכולה להעלות את השאלה: למה לברוא עולם כזה?

ה' היה יכול לברוא עולם רוחני, והוא אכן ברא עולמות כאלה, אך לא עצר בהם. ה' המשיך לברוא עולמות, עד שברא גם את העולם הגשמי שלנו, ושם עצר. התכלית הושגה.³¹ העולם הזה הוא המטרה – שאור ה' יתגלה גם כאן, בעולם

³⁰ צורתה המינימלית של הסוכה – שתי דפנות כהלכתן (כשיעור משך סוכה) ושלישית טפח (עי' סוכה ד, ב) – רומזות לפסוק "שמאלו תחת לראשי" (שיר השירים רבה ב', יט): צמד הדפנות רומזות ליד המכופפת כצורת האות ר', והדופן השלישית – לכף היד המשלימה, בכיפופה שלה, את ההגנה האוהבת של דוד הרעיה.

³¹ "סוף מעשה במחשבה תחילה". בתכנון, התכלית נמצאת בהתחלה, ולאחריה נוספים לרשימה דברים הנצרכים להיעשות כהקדמה לה, כדי שיהיה ניתן להגיע אליה. בעשייה בפועל, הסדר מתהפך, והתכלית נעשית בשלב האחרון בתהליך. לאחריה, אין לאן להתקדם.

הגשמי.³²

הדבר הגדול ביותר – הוא זה שמגיע למקומות הרחוקים ביותר. רופא דגול אינו זה המתמודד רק עם כאבי גרון בחורף. הוא צריך להיות מסוגל לרפא גם מקרי קיצון. המלאכים המכירים בגדולת ה', מקדישים אותו ובווערים בחפצם לעשות את רצונו, אולם הרצון האלוקי הוא שפעולות אלו תיעשינה בידיהם של נבראים בעלי יצר הרע ויכולת בחירה. המטרה היא שבני אדם יכירו במלכות המלך ובזכות לקחת חלק בתוכניתו האדירה – לעשות את העולם למקום טוב יותר.

במבט ראשון, גילוי אור התורה בחיי המעשה נראה פחות רוחני מאשר לשבת וללמוד בבית המדרש. בלימוד התורה חשים יותר את נוכחות ה' בהשוואה לעבודה במוסך. אולם מה יותר גדול – כשעובדים את המלך בביתו, בבית המדרש, או כשמרחיבים את ממלכתו עד לסככות המוסך? אם גם במוסך יתגלה אור ה' (בעבודה בנאמנות, ביחס נעים ובשמירה על כללי הפרטי ההלכה) – האור שיתנוצץ משם יהיה גדול לאין ערוך מהאור הזורח בבית המדרש.³³ האלומה שלו הגיעה ממקום רחוק יותר. אור זה בא מתוך החושך.^{34,35}

כך גם בכל אחד מאיתנו. הנשמה רוחנית יותר מהגוף, אבל גם הגוף הוא חלק מהתוכנית האלוקית, בדיוק כמו הנשמה. מטרת הגוף היא שדרכו תפעל הנשמה. נשמה רוחנית זו לא "חכמה". ה"חכמה" היא גוף רוחני. בשר ודם הנעים ופועלים כדי לעשות עוד מעשה טוב, להוסיף עוד קצת אור לעולם. הנשמה ירדה מהעולם הבא אל תוך גבולות הגוף החומרי, כדי לפעול באמצעותו, לרומם אותו,³⁶ ולהגיע יחדיו כצוות למקומות רחוקים יותר מאשר אלו אליהם יכלו להגיע כל אחד מהם לבדו.³⁷

³² עי' בראשית רבה ע"א, ב: "א"ר יצחק: רחל היתה עיקרו של בית, כמה שנאמר: 'ורחל עקרה' – עיקרה רחל". רחל רומזת לעולם הזה, הגלוי (ונקברה על אם הדרך). לעומת לאה הרומזת לעולם הבא, הנסתר (ונקברה בתוך מערת המכפלה).

³³ ייתכן שבאור לימוד התורה יש ממד שלא נמצא באור קיום התורה, אולם באתי להצביע על הייחודיות של אור הקיום, שהיא פחות ידועה.

³⁴ באופן יחסי לאור הפשוט והגלוי שבלימוד התורה.

³⁵ עי' זוהר תצוה קפד, א: "דלית נהורא אלא הוא דנפיק מגו חשוכא". שמא הסגולה שנוספה מצמצום והרחבת האור אל תוך החומר היא שכעת – גם החומר בתוך תחום האור.

³⁶ עי' דרך ה' ח"א ג', יב.

³⁷ עי' סנהדרין צא, א-ב במשל החיגר והסומא, וכך גם במעשה המצוות, שללא שיתוף הפעולה

אך כמו בכל דבר, גם כאן קיימים מאזני "סיכון-סיכוי". כגודל המעלה שבעבודת ה' בגבולות העולם הזה – כך גם גודל הסכנה הקיימת בעולם זה. לחומר יש כח משיכה, שמנמיך ומצמיד לגובה פני הקרקע. האדם עלול לצלול בים החומרי ולהישאר שם. מה ניתן לעשות כנגד זה? כדי לגבור על כח משיכה זה, עלינו להתחבר לכח משיכה חזק ממנו – משיכת הנשמה לה'. כמו אדם המשתלשל לבור מים עמוק, עלינו לנוע כל הזמן לכיוון הקרקעית, אך בה בעת גם לשמור על החבל הקושר אותנו למקור ממנו באנו, שלא יתנתק וישאיר אותנו למטה.³⁸ לשם כך באה הסוכה.

ז. סוכה! כאן בונים!

לאחר המלכת ה' וההתעלות של הימים הנוראים, אנחנו עומדים לחזור אל ימי המעשה, ולהמשיך את פעילות חיי היומיום. כדי שלא נשכח את מטרת-העל שלנו – להרים את החומר כך שהרוח תוכל לנשב בו – אנחנו נכנסים לסוכה. אנו עוברים לגור באופן זמני בדירת הארעי, ונוכחים שהעולם הסובב אותנו מכל עברינו, אינו מקומנו הקבוע. ארעיות אינה מוגבלת רק לשבעה ימים, היא יכולה להימשך גם שבעים שנה.

מסופר על ה'חפץ חיים' זצ"ל, שפעם התארח בביתו אדם עשיר, שהתפלא על פשטות הבית. "למה אין בבית רהיטים?" שאל את החפץ חיים. השיב לו החפץ חיים בשאלה: "ומדוע לכבודו אין כאן רהיטים?" "אני אורח פה, לא אסחב איתי רהיטים", הסביר העשיר, "הם נשארים בבית". "גם אני אורח בעולם הזה. הרהיטים שלי נמצאים למעלה", ענה החפץ חיים.

ביניהם לא יכלו לעשות אותן (ולדעת הרמב"ן, הרמח"ל (דרך ה' הנ"ל בהערה 36 אות י) ועוד, גם עיקר השכר הוא כשיקבלוהו יחדיו, לאחר התחיה, כמו שאת המצוות עשו ביחד, וע"י באורך בספר עבודת הקודש ב' מ"א.

³⁸ שמא כעין זה היה במצרים (ואולי עניין זה קיים גם בזעיר אנפין במצבים שונים בנפשות הפרטיות): מפסגת קדושת האבות, הורדנו למ"ט שערי טומאת מצרים, בירידה לצורך העלאה. היינו צריכים להעלות משם נקודות טובות שנפלו בחטאו של האדם הראשון. על סף השער האחרון ה' מיהר להעלותנו משם, לפני שהחבל המתוח ייקרע, ויותרנו מוטלים על קרקעית בור מצרים. המטרה הושגה. הגענו למקומות השפלים ביותר, ויצאנו בשלום אל הקודש, כשאנו מושכים איתנו את הנקודות הטובות שחיכו שנגאל אותן ממעמקי מצרי מצרים.

הסוכה מזכירה לנו שהעולם הזה, עם כל גודלו, אינו אלא "בית הארחה", או ליתר דיוק – "בסיס צבאי". חיינו בעולם הזה דומים יותר לשירות צבאי מאשר ליציאה לנופש, שהרי לא באנו לכאן כדי לנפוש, אלא כדי לעבוד את הבורא ולמלא את שליחותו.³⁹ כל אורח, בהגיע זמנו, מתגייס לצבא, עולה על מדים, ונמצא בבסיסו למשך תקופת שירותו. באותה תקופה מיוחדת הוא מבטא בצורה הגלויה ביותר את היותו חלק מהעם בכך שהוא מקדיש את שנותיו הקרובות, ואף מוכן להקריב את חייו, למען עמו ומולדתו, למען הרעיון המחזיק את עמו. במהלך שירותו, מבצע החייל את תפקידו על ידי מילוי המשימות המיוחדות למשבצת הייחודית שלו. לאחר תום שירותו, פושט הוא את מדיו, לובש בגדי אורח, וממשיך את חייו הפרטיים.

כל נשמה מאתנו הגיעה לכאן כיוון שיש תפקיד מיוחד שעליה (ורק ביכולתה) למלא. כל אחד מאיתנו, בחייו ובמעשיו, נצרך כדי לקדם את המטרה.⁴⁰ כולנו משרתים יחד בצבא הקודש של רבונו של עולם ומקדמים את העם והעולם לקראת השלמות.^{41,42} בהשלמת התפקיד, כל אחד מאיתנו "מזדכה" על ה"ציד" שקיבל, וחוזר לעולם המקורי – שב לבית עולמו ונהנה מזיו השכינה.

זאת קדושת הסוכה, ההארה שהיא מאירה לנו. מי שעוזב לשבוע את ביתו ונכנס לסוכה, "לבקר בהיכלו",⁴³ יכול לקרוא בה את מפת עולמו: לאחר שנשמתו נצפנה בעולם הבא בסוכה העשויה מענני רוח, היא ירדה לכאן כדי להכין את דירתה במו ידיה, עם עשר אצבעות. עם מודעות זו, שקיבל בין כתליה של הסוכה, הוא יכול

³⁹ אך בניגוד לעבודת אלילים, איננו פועלים למען כח עליון חיצוני לנו, אלא למען הכח העליון שמאיר בתוכנו; למען הגשמת השאיפה הפנימית ביותר של העולם, השאיפה הפנימית ביותר שלנו – תיקון המציאות על ידי גילוי אור ה' שבתוכה. איננו מוחקים את עצמנו אלא בדיוק להיפך: אנו נותנים לעצמנו קיום של אמת בהתחברותנו לאינסוף ב"ה, בהדמותנו אליו ובנטילתנו חלק בפעולתו בעולם.

⁴⁰ עי' קידושין פב, ב.

⁴¹ אמנם בדומה לצבא, יש הבדלים בין התפקידים השונים מבחינת חשיבותם, אולם לא כל אחד מתאים לכל תפקיד, ועל כל אדם לבחור בתפקיד הטוב ביותר עבורו, ולמלא אותו על הצד הטוב ביותר.

⁴² עי' מוסר אביך ב, ב.

⁴³ 'היכל ה' בגימטריה 'סוכה'.

לצאת ממנה אל שמיני-העצרת שלו, אל היום שאחרי. הוא יכול לשוב לבית האבן המרווח, שכעת התגלה כמצומצם ביחס לעולם שברצונו לחשוף בשנה הקרובה. הוא קיבל כעת "יעד מבצעי" חדש: להביא את העולם הבא אל תוך העולם הזה.⁴⁴

ח. תקיעה-משברים-תשועה

לסיום, נסגור את העמוד הפותח את לוח השנה, ונחזור לרך הנולד. נעקוב אחריו בהמשך דרכו, ונמצא אותו שומע קולות תרועה נוספים לאורך מסלול חייו. כמו ביציאה מעברות לחיות, כך גם בהתפתחויות שבהמשך החיים: לעתים, כדי שהאדם יתקדם ויתפתח, צריך לקעקע, לשבור ולרעוע לו את המקום הקודם בו היה תקוע. מבעד לגולם המבוקע תפרוץ אישיות מפותחת יותר, וכנפיה תפרוש לשמים.

משברי החיים שוברים את השלב הקודם, מנפצים אותו לרסיסים, ובהרס זה טמון זרעו של השלב החדש, הגדול יותר.⁴⁵ מהמצר, יוצא האדם היישר אל זרועותיו הפרושות של מרחב גדול ומרווח מקודמו.⁴⁶

המשבר אינו רק מעבר ממצב למצב. הוא מוסיף כח למתגדל בו. הוא לוחץ את האדם, אך מחזק בכך את חוסנו. האדם שאחרי, איננו אותו האדם שקדם לו. קיבל הוא כעת כלי נוסף, מפתח חדש לגישה לחיים. יכולת התמודדות יצאה מגניזתה והתגלתה לו על ידי המפגש עם המצב המתגבר. כדי להתגבר על הקושי הניצב בפניו, האדם צריך לגייס כוחות נסתרים ולהוציאם לפועל. מול כח הפועל מבחוק, האדם מוכרח להפעיל כח מתנגד מבפנים. אם לא יעשה זאת, יהדף ויפול לארץ. לאחר המאבק, גם אם הוכתר בכישלון, מתגלה ה"עזר" שהיה ב"כנגדו". גם אם ההתנגדות החיצונית ניצחה בקרב, הלא היא סייעה לגלות את מה שהיה גלום בפנים וציפה לשעת הכושר לצאת החוצה. כעת יצא אותו כוח נסתר, ובקרבות הבאים הוא

⁴⁴ יש לציין שהעוה"ב נקרא כך ע"ש שבא תדיר (ר' עץ חיים שער ט"ו [שער הזיווגים] סוף פ"ה), אולם במקור הדברים אין הכוונה שבא לעוה"ז.

⁴⁵ עי' שערי תשובה שער ב', ה: "ויש על הבוטח בשם להוחיל במעוף צוקתו [לקוות בצרתו], כי יהיה החושך סבת האורה, כמו שכתוב (מיכה ז', ח): 'אל תשמחי אויבתי לי, כי נפלתי קמתי, כי אשב בחשך ה' אור לי', ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (מדרש תהלים מזמור כב): 'אלמלא נפלתי, לא קמתי, אלמלא ישבתי בחושך, לא היה אור לי'". ושמעתי שהדבר קיים גם בשרירי האדם, אשר לאחר שנפגעים במאמץ, נבנים מחדש בצורה טובה יותר.

⁴⁶ המצר הוא גבול. הוא עומד בקצה אזור אחד, וגובל עם המצב החדש והגדול יותר.

גם יביא לידי ניצחון בע"ה.⁴⁷

רוב המשברים והקשיים מוגבלים לזמן מסוים.⁴⁸ יום יבוא והם יחלפו, ומהם תישאר רק הטובה החדשה שהופיעה על ידם.⁴⁹ לא קל לצלוח משבר, אולם יש בכח הידיעה שמדובר בסוג של לידה, כדי להקל על קושי הצירים. הציפיה לקראת הטוב החדש שנולד עשויה להקהות מעט את גלי מכאוביו של היושב על המשבר.⁵⁰

ט. אז למה צמצום?

במאמר זה תיארנו צמצומים שונים המגיעים בשלב שקודם ההתפתחות, אולם עולה השאלה: מדוע נצרך הצמצום? למה אי אפשר להתפתח תוך כדי דילוג מעל משוכה זו?

שאלה זו נובעת מהבנת הצמצום ככורח מציאות, וכדבר בעייתי שצריך לצלוח. הבנה זו נכונה: יש בצמצום פן של כורח המציאות. מהחוליה הגבוהה ביותר של השלב הקודם, עולים לחוליה הנמוכה ביותר של השלב הבא. משם – ממשיכים לעלות בהדרגה לחוליות הבאות בסולם.⁵¹ אי אפשר אחרת. אי אפשר לדלג מהחוליה הגבוהה ביותר בשלב הנוכחי למקבילתה העומדת בפסגת השלב הבא.⁵² כמו כן, אין יכולת בכלים המוגבלים לקבל תוכן רב מדי בבת אחת. צריך להתחיל

⁴⁷ ייתכן שישנם כישלונות הבאים לאדם כדי לעורר בו את כוחות הפעולה הנגדיים, שיהיו נצרכים לו במקרים משמעותיים יותר, שיבואו לו בהמשך. אמנם אף אם נכון הדבר, על האדם להשתדל להתגבר ולהצליח בכל מאבק.

⁴⁸ "קץ שם לחושך, ולכל תכלית הוא חוקר" (איוב כ"ח, ג), וכתב המצודת דוד שם: "ור"ל: לכל דבר יש תכלית, בין לטוב בין לרע". אמנם יש נסיונות שעל האדם להתמודד עמם כל חייו (כגון: מום מולד), אולם רוב הנסיונות אינם כאלו.

⁴⁹ כך גם בנסיונות והתמודדויות רוחניות. קשה להילחם, אולם "קץ שם לחושך", ואם האדם לא ירים ידיו בייאוש ומתוך תפילה לה' יילחם עד טיפת הדם האחרונה, טיפת דם זו תהיה של היצר היצר יובס, והאדם ייוותר במצב גבוה יותר מאשר לפני הנסיון. קשרו לה' יתהדק.

⁵⁰ כמו כן, כנגד הזעזוע המפחיד, כאשר היציב והמוכר מתערער, יש לזכור שמי שמניע את המסלול תחת רגלינו ומקדם אותנו, מרצוננו או שלא, מכיר את כל פרטי האירוע הונוגעים בדבר, ורק עשיית הטוב עומדת כנגד עיניו. הוא לא מאמין שאנו יכולים. הוא רואה את זה. וצריך להאמין בו שאכן אנו יכולים.

⁵¹ ייתכן שרק בחלק מהצמצומים קיימת נקודה זו (וכן בשאר הנקודות להלן).

⁵² כך בהתפתחות הרוחנית של האדם.

בנקודה קטנה, וממנה להתרחב.⁵³

אלא שהבנה זו אינה שלמה. לצמצום עצמו יש גם יתרונות. חלק מהתוספת המגיעה בהתפתחות, נובעת ישירות מהצמצום שקדם לה. הצמצום מרומם, מטהר מסיגים.⁵⁴ כמו כן, הוא נותן מקום גם לדבר נמוך, ומאפשר לכלול אותו ב"תוצאה" הסופית – כך היא תהיה עליונה יותר.⁵⁵ הצמצום מאפשר גם להתמקד בדבר המצוי בתהליך התפתחותו, כך שאותו דבר יוכל להתפתח בצורה טובה יותר.⁵⁶ הצמצום קשה, אולם קושי אינו מילה נרדפת ל'רע'.

י. סיכום⁵⁷

נקודת מוצאנו היתה בקשת הנקודה החוזרת את החכמה, תקיעת השופר ויילוד הנלד (שגם שתי האחרונות נקראו בשם "חכמה").

הנקודה שמצאנו היתה הצמצום כדרך להתפתחות: הבל פיו של התוקע נאלץ להידחק אל תוך פיית השופר הצרה, וממנה הוא יוצא לאוויר העולם, כשכעת הוא נושא על כנפיו את קול השופר. במקביל, ראינו שכך הדבר גם בעובר העובר בקושי בין הרחם לבין העולם החיצון. הדוחק ביציאתו מסייע לו בהמשך הדרך מבחינת

⁵³ כך בהתפתחות הרוחנית של האדם ובהרחבת היקף הידיעות והאחיזה בתורה.

⁵⁴ אולי כך בצמצום הממד הפיזי ביום הכיפורים. כמו כן, ייתכן שכך היה גם עם בני ישראל במדבר: לאחר שיצאו מארץ מצרים, המעולה שבארצות (כתובות קיב, א), היו צריכים לצעוד בחולות המדבר. אמנם ירד להם מן משמים, אולם אף על פי כן טענו: "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם" (במדבר י"א, ה) וכן: "המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר" (שם ט"ז, יג). ייתכן שההליכה במדבר נועדה לרוממם מהעיסוק בעיסוק הפיזי באוכל ולאפשר להם לעסוק בתורה ולהתחבר יותר לצדדים הרוחניים שבהם. כך, בסוף המסע בין החולות, יגיעו לארץ המובחרת (שהמקום הפחות ביותר שלה היה מובחר פי שבעה מהמקום המשובח שבמצרים, עי' כתובות שם), ויעסקו בה בענייני החומר מתוך מבט רוחני.

⁵⁵ כך בצמצום גילוי אור ה' בעולם ובאדם (המורכב גם מגוף, בנוסף לנשמה).

⁵⁶ כך בשנות הלימוד בישיבה. תלמיד הרוצה להפיק משנים אלו את המרב, צריך להרפות בהן מעיסוקיו השונים ולאפשר לעצמו לצלול למים. בהמשך הדרך, ייצא התלמיד מהישיבה, והמרחב החדש יכלול שוב גם את הקשרים לעולם הסובב, אולם כעת קשרים אלו יבואו ממקום אחר, מתוך עולם הקודש שבנה בקרבו.

⁵⁷ לאחר המאמר הארוך, בא צמצומו לסיכום קצר (דבר המקל על הבנתו וזכירתו), ולפי התבנית העומדת במרכזו – לאחר מכן צריכה לבוא התפשטות חדשה. אולי התפשטות זו היא פיתוח הדברים על ידי קוראיו ומציאת תבנית הצמצום בחייהם-הם.

מערכות גופו.

שני תחומים אלה – הבל התקיעה והתינוק החדש, קשורים ללימוד החכמה. על הרב לצמצם את אוצרות המידע שברשותו וללמד לתלמידו בדרך קצרה, כך שהתלמיד יוכל להבין ולזכור את הדברים. יותר מאוחר, התלמיד יכול לשוב ולפתח את הכללים שלמד, ולהנביע מתוכם פרטים חדשים שהבין מדעתו.

סיכמנו כי לתהליך ההתפתחות ישנה תבנית: צמצום ראשוני, ולאחריו – התפשטות למרחב גדול יותר מאשר זה שקדם לצמצום. עצם הצמצום מוסיף מעלה חדשה למתפתח שהצטמצם. תבנית זו קיימת במערכות שונות, ובמאמר זה סקרנו מספר מופעים נוספים שלה.